

У врту Богородичином

„Нека ово место буде Мој удео, предат Мени од Сина и Бога Мојега. Благодет Божија нека буде на месту овом и на онима који овде бораве с вером и побожношћу чувајући заповеди Сина и Бога Мојега. Добра нужна за живот на земљи имаће с малим трудом у изобиљу, живот на небесима припремљен им је и неће одступити милост Сина Мога од места овог до краја века. Ја ћу бити заступница овога места и топла молитвеница за њега пред Богом“. Овим речима је Богородица благословила место на које се усидрила, након што је олуја скренула њен брод којим се заједно са Светим Јованом из Јопе упутила на Кипар да посети Лазара. То је било у близини луке некадашњег манастира Клемент, недалеко од данашњег манастира Ивирон на Светој Гори. Одушевљена дивљом лепотом планине и тада паганског полуострва Атоса, замолила је Исуса Христа да га претвори у њен врт. Зачуо се глас: *„Нека ово место буде твоје наслеђе и твој врт, рај и небо спасења за оне који траже спасење“.* Од тог тренутка планина је посвећена као врт Мајке Божје у који није дозвољен приступ другим женама.

Да, заиста, и дан данас Света Гора изгледа као врт. Тамо где живе монаси, било да су у питању манастири, скитови или чак најмање келије, то су, углавном, са много труда и пажње уређени вртови, баште, воћњаци, виногради или маслињаци. Нетакнута природа је, пак, права ботаничка ризница. Положај, клима и обиље воде на овом уском, шездесетак километара дугом трећем прсту Халкидикија, учинили су да је највећи део унутрашњости прекривен шумама, у нижим пределима се оне смењују са ливадама (када нису култивисане у маслињаке, винограде или воћњаке). Предели ближе обалама или они на стрмим падинама и већим висинама прекривени су ниским растињем, жбуњем и макијом. Довољно је да се нађете на неким од многобројних светогорских путева или стаза и да опазите мноштво цветова, жбунова, лептира или инсеката какве до тада никада нисте видели.

** **СКИТ** - (грч. ασκητής - онај који нешто постиже вежбом и муком) је заједница монаха, или келија у којим се живи аскетски. На Светој Гори многи су се развили у заједнице равне, па чак и веће од манастира. Раније их је било веома много, а данас их је десетак и већина их је по величини равна са манастирима. Но, како је Скуштина светогорских игумана 1924. године донела и данас важећу Конституционалну повељу засновану на хрисовуљама византијских царева, ферманима турских султана и сигилијма екуменских (цариградских) патријараха, која је за вечита времена потврдила коначан број од двадесет манастира и њихов редослед (чл.1): Велика Лавра, Ватопед, Ивирон, Хиландар, Дионисијат, Кутлумуш, Пантократор, Ксиропотам, Зограф, Дохијар, Каракал, Филотеј, Симонопетра, Свети Павле, Ставроникита, Ксенофонт, Григоријат, Есфигмен, Русик (Пантелејмон) и Констанонит, ни један скит не може бити промовисам у манастир, без обзира на величину и значај. Најпознатији и највећи, од 12 колико их има, су Скит Светог Андрије, Нови Скит, Скит Свете Ане, Скит Пророка Илије, Скит Светог Јована Претече, Скит Лаку. У организационом смислу скитови нису самостални већ припадају неком од светогорских манастира.*

И заиста, и дан данас у тај врт није дозвољен приступ другим женама. Али забрана уласка женама је само један део традиционалног закона познатог у светогорској заједници као АВАТО (грчки Ἀβάτος: Ἀ – не; βάτω – газити, ступити), кажу донетог још 442. године, али сигурно познатог из једног тексту из 1050. године, а који каже да се на Свету Гору забрањује улазак *„свим женама, деци, евнусима и свима онима који имају глатко лице“.* Већ столећима се воде расправе о томе треба ли женама дозволити улазак на Свету Гору, потезу се разни аргументи и докази за и против, од оних који забрану схватају само као дискриминацију полова, до оних који на притиске западне цивилизације да се забрана укине одговарају: *„Може, али кад Папа буде била жена“.* Једно је сигурно - Авато је пре свега питање вере, а ја се не осећам ни способним ни мудрим да о томе заузимам било какав став – ја га једноставно поштујем и прихватам (ово друго је мени као мушкарцу лако, јер се мене уствари Авато не дотиче). Овој причи могу да додам само чињеницу да Света Гора није једино место на коме се примењује Авато, и данас постоје многе православне монашке заједнице које га примењују, а до средине прошлог века важио је и на Метеорима. Тада су жене притекле у помоћ при гашењу великог пожара и тако се „саме избориле“ за укудање Авата. Авато је од 1953. године препознат и у уставу Грчке, а 28.

маја 1979. године Грчка и још 9 држава тадашње Европске економске заједнице, данас Европске уније, заједнички су донеле декларацију и потврдиле Агато. Тако Грчка својим законодавним телом штити Агато, а прекршај се санкционише затвором.

Многе добробити модерне цивилизације стигле су и на Свету Гору, али не угрожавају тај врт, ни њену природу, нити дух који њоме влада, мир, спокој и блаженство монашких заједница и монаха. Неке су (али само) на први поглед неприметне - на пример бешумни лифтови и аутомати за кафу (додуше бесплатну) у манастиру Ватопед или видео надзор у манастиру Ксиропотам, док су друге неприметне, али добродошле и чине живот заједница лакшим и једноставнијим. Тако је скоро цео Атос покривен сигналом мобилне телефоније (Хиландар је једно од ретких места где га нема), системи заливања су уобичајен приказ у многим манастирима, разне врсте путничких, пољопривредних или грађевинских машина крстаре путевима... Асфалтни путеви, не баш нова благодет цивилизације, једина је ствар за коју мислим да заиста недостаје на најважнијим саобраћајницама Свете Горе (само су неки путеви местимично бетонирани). Не зато да би монаси, радници, ходочасници и гости удобније путовали (њима то и није важно, а и растојања су релативно кратка), већ зато што је саобраћај на њима толико жив да су они најпрометнији прекривени дебелим слојевима најфиније беле прашине. Иако се прашина у облацима дизала чак и при мом лаганом пешачењу, мени није сметала - остајала је иза мене; али је зато потпуно прекривала предивно растиње десетинама метара са обе стране пута. Било га је тужно и жалосно и само гледати, а како му је под тим тешким белим покровом - само оно зна.

Одлазак на Свету Гору сигурно није обично путовање, не би то требало да буде ни за једну особу која се тамо упути. Света Гора није туристичка дестинација, она се не посећује, не обилази, на њу се иде у ходочашће. Ступањем на тло Свете Горе постаје се делом монашке заједнице, прихватају се правила, обичаји и традиције које важе на њој, и у складу са њима се влада и понаша. У противном, исказујете непоштовање светог места на коме се налазите, вређате његову заједницу и... - уствари - није вам ни место тамо, нисте требали да долазите, а и не вреди вам што сте дошли - ништа оданде нећете понети сем фотографија које сте евентуално снимили.

Од када сам, након вишегодишње жеље да одем на Свету Гору, почетком 2011. добио ΔΙΑΜΟΝΗΤΗΡΙΟΝ (Диамонетерион), дозволу да уђем на њу, и како се тренутак поласка на пут приближавао, нека врста страха и скепсе да ли ћу се достојно понашати током боравка расли су из дана у дан. Имао сам срећу да ме у доста тога што ме тамо очекује и какво се владање од мене тамо очекује, упути Др Александар Голубовић – Голуб, који је много пута ходочастиио по Светој Гори, који је искрени верник и који врло добро разуме дух Свете Горе. Поред тога, непрестано сам сакупљао информације о жовоту монаха, правилима и обичајима који владају у манастирима, о просторима у којима ћу боравити и људима које ћу сретати, покушавајући да се духовно спремим за ходочашће.

** Грчко ΔΙΑΜΟΝΗΤΗΡΙΟΝ је сложеница од три речи: префикс ΔΙΑ – има значење кроз или преко; ΜΟΝΗ – је пребивалиште или место за боравак; и суфикс ΤΗΡΙΟΝ – значи место где. Склопљено у израз могло би се превести као: **Преко до места где се може боравити.***

Прва моја дилема је била да ли сам уопште достојан таквог ходочашћа, да ли имам морално право да на њега кренем. Иако сам припадник народа Православне вере, крштен још као дете, нисам верујући, па сам се питао да ли је достојно да крочим на Свету Гору, да ли је мој пут уистину ходочашће. Ни дан данас нисам сигуран да је одговор на то питање недвосмислено потврдан. Ипак, моје моралне дилеме решене су у корист ходочашћа, јер по мени, ходочашће не подразумева само веровање, већ пре и више од тога поштовање, разумевање и искрено прихватање духа места коме се иде у походе. Зато моје ходочашће није било религиозно већ пре свега духовно, ходочашће традицији, култури, уметности, једном од извора и највећем чувару православне вере, духовности и цивилизације. Стога сам одлучио да се што више могу придржавам свих правила и обичаја Свете Горе, да се владам што је могуће сличније члановима монашке заједнице, да се својим изгледом и понашањем приближим искушеницима, најнижим у строгој хијерархији држављана Монашке републике. Одлазио сам на скоро сваку службу током боравка у манастирим, облачио скоро искључиво црну одећу и престао да се

бријем још неколико дана пре пута. Јео сам, сем неколико изузетака, само оно што и остали монаси, али никада месо; једино се нисам могао одрећи цигарета.

Но, страх и стрепња да ли ћу се понашати и владати достојно нису ме напуштали чак ни када сам, у арсани (луци) манастира Дионисијат, са брода ступио на тло Свете Горе. У ходочашће сам кренуо придруживши се групи од четворице мушкараца који су, сви сем мене, бар једном боравили на Светој Гори, а међу којима је само један био мој пријатељ, док сам остале упознао тог јунског јутра, непосредно пре укрцавања у брод у Уранополију. Група коју смо чинили настала је умножавањем пријатеља и познаника поменутог Др Голубовића (убудуће ћу га називати једноставно Голуб), духовног вође и организатора путовања, који су му се током година придруживали у одласцима на Свету Гору. Пошто ходочашће подразумева добијање Диамонетериона, тражење благослова за обноћ (ноћење) у манастирима, детаљан план боравка, познавање правила и обичаја на Светој Гори, веома је добро први пут отићи у друштву некога ко има искуства. С друге стране, превелике групе ходочасника много теже успевају да добију благослов за обноћ, па чак и дозволу за улазак на Свету Гору. Зато се група људи око Голуба ове године поделила у две, те се указала прилика да се једној групи и ја придружим. Наравно, Голуб је све организовао до најситнијих детаља, мене као новог члана групе снабдео свим неопходним информацијама и подацима који ми могу бити од користи. Међутим, места је било само у групи „дебелих“, како смо је назвали, јер су је чинили све постарији и покрупни мушкарци – ја сам би најмлађи и најмршавији. Та моја група је, за разлику од оне коју је водио сам Голуб, скоро сва растојања између појединих дестинација преваљивала бродом, комбијем или аутобусом.

Припремајући се за одлазак, нисам, као што то имам обичај, нимало пажње посветио организацији пута и скупљању информација битних за боравак на Светој Гори. Са једне стране, Голуб је све испланирао, а са друге, путовао сам са људима којима ово није прво ходочашће и сматрао сам да би свака корисна информација коју бих ја пронашао свима већ била позната и да би сваки мој покушај да нешто сугеришем или предложим био схваћен као сољење памети. Због тога сам, али и због моје већ описане стрепње, у арсану подно манастира Дионисијата, смештеног на огромној високој стени изнад нас, ступио полако и опрезно, и на зачељу колоне ходочасника кренуо стрмим путем узбрдо. Морам признати да сам био узбуђен, напредујући лаганим ходом упијао сам прве утиске, изненађен савршено уређеном околином: милом, стазама и степеницама ка манастиру, травњацима и баштама, маслињацима и воћњацима смештеним на подзиданим терасама свуда око стене на којој је Дионисијат. Како је непосредно пред наш долазак пала киша, све је било окупано, чисто, погледи на све стране су били кристално јасни, а неколико монаха и радника је ту и тамо нешто радило или пролазило поред нас у малим и чудним теретним возилима, која су лако савладала стрме успоне. Одмах ми је пао у очи систем заливања, до скоро сваке појединачне биљке, било то маслиново дрво или струк парадајза, досезало је црево које ју је, очигледно на испрограмиран начин, снабдевало водом. Стена на којој се налази манастир је смештена уз поток који се стрмо спушта са високих брда у залеђини и воде је у изобиљу. Толико да је неких стотинак метара узводно подигнута мини централа са малом акумулацијом, па је манастир независан и када је струја у питању.

Испред капије манастира је мали каменом поплочани плато са каменим клупама уз његове зидине, а уз саму капију је мозаичка слика са приказом ликова оснивача манастира, Светог Дионисија, и његових ктитора и највећих добротвора кроз историју. Стао сам на тренутак, загледао се у те ликове и тада је до мене стигла спознаја где се налазим. Све што сам прочитао о Светој Гори, све што сам знао о њој сада је изгледало другачије. Налазио сам се у простору који траје стотинама, већ и хиљадама година, где су духовна богатства увек значила више од материјалних, где су људи долазили да нађу мир, далеко од ружних, сурових или крвавих светова у којима су до тада живели. Без обзира на религиозна осећања тих људи, они су били духовна елита својих времена, они су чували и сачували духовна и многа културна блага својих народа. Током боравка на Светој Гори спознао сам да су успели да створе један сасвим другачији свет, потпуно различит од оног из којег сам дошао, свет у коме је могуће прочистити ум и дух, свет у коме нема злих мисли, напетости, ружних речи, сукоба. И заиста, током боравка на Светој Гори нисам видео да се неко некоме обратио ружним тоном, да се неко на некога наљутио, неко неког увредио или се са неким посвађао. Чак и када вам нешто замере, или вас упозоре да сте учинили нешто недостојно, то је изговорено тако благим тоном и са таквом

мирноћом, да не можете а да се не посрамите што сте себи дозволили тако нешто. Тај се дух врло брзо пренесе и на ходочаснике, па на Светој Гори, као ретко где на свету, стрес скоро да не постоји. Тога нарочито постанете свесни када се вратите у цивилизацију.

Дионисијат и Свети Павле

Прекрстивши се, ушао сам у врло скучену порту. Католикон – главна манастирска црква, је већим делом прислоњена уз остале манастирске зграде и ни на једном месту није удаљен више од 3-4 метра од њих. Као и сви манастири на Светој Гори, и овај личи на малу тврђаву. Опасан је дебелим зидом, са једном високом кулом (пирг), са малим улазом који пролази испод зида и који затварају две масивне и јаке капије – спољна и унутрашња. Католикон је, опет као у већини манастира, карактеристичне црвене боје (као манастир Жича) коју су Византијци обожавали, док су конаци, трпезарија, библиотека и остале зграде израђене од камена и опеке. Обичај налаже да се по доласку у неки манастир прво пође у гостопримницу – ΑΡΧΟΝΤΑΡΙΚΙ, где вас дочека гостопримац, монах задужен за пријем гостију и послужи кафом, водом, ратлуком, ципуром (комовица са анисом – узо је лозовача такође са анисом)... Постоје од манастира до манастира незнатне разлике како се то чини, али је у основи све врло слично.

Мислим да је ово добро место да вас упознам са основним прописима, правилима и обичајима током боравка у сваком од манастира или скитова на Светој Гори. Пре свега да би уопште могли да одете у ходочашће, неопходно је да добијете ΔΙΑΜΟΝΗΤΗΡΙΟΝ, благослов, или једноставније речено визу за улазак. За мене, као и за целу групу диамонетерион је прибавио Голуб, више од шест месеци пре пута (што раније то је већа шанса да га добијете за жељени термин), па не знам детаље, али добија се преко **Канцеларије за ходочаснике на Свету Гору** (ΓΡΑΦΕΙΟ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΩΝ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ), Булевар Егнација (ΕΓΝΑΤΙΑΣ) број 109, Солун(тел. +30-2310-252578, факс: +30-2310-222424, е-mail: piligrimsbureau@c-lab.gr). Знам да се цео поступак може завршити и путем електронске поште, а за више информација посетите: <http://www.mountathosinfos.gr>. За улазак једног дана се може издати највише 120 Диамонетериона за припаднике православне вере и још 14 за све остале. Виза важи четири дана, мада вас нико неће проверавати или тражити да напустите Свету Гору (бар када су у питању православци) и ако останете који дан дуже. То је вероватно разлог што сам за време боравка имао утисак да је на Светој Гори много више од тих око 530 ходочасника ((120+14)×4) колико их максимално може бити. У сваком случају, а поготово ако остајете више од 4 дана, препоручљиво је унапред направити план пута и добити благослов за обноћ (преноћиште) од манастира у којима сте планирали да преспавате. У противном се може догодити да вас у неком манастиру одбију јер нема места или једноставно не желе да вас приме. Цена диамонетериона је 25 евра за православце, а 30 евра за остале, док студенти плаћају 10 евра. Преузима се и плаћа у Поклоничком уреду у Урануполију или у једном аутомобилу на самом доку, непосредно пре укрцавања на брод. Свештена лица, било православних цркава, било неке друге цркве, дозволу за улазак морају добити од Екуменске Патријаршије у Цариграду, односно Истанбулу (<http://www.patriarchate.org/>).

Након што сте примљени у гостопримницу и послужени, гостопримац ће вас упитати да ли сте само у обиласку манастира или желите да преноћите, и да ли имате благослов за обноћ (што би се рекло резервацију). Ако не ноћите, гостопримац ће вас проследити надлежном монаху да вам отвори католикон (закључан је, осим у време службе), док ће вам, ако је у могућности, неки јеромонах показати мошти и изнети их да их целивате. Како је и то на неки начин служба, у тој прилици око врата ће ставити епитрахил. Уколико има времена или имате среће да је расположен, испричаће вам нешто о манастиру, његовој историји, вредностима које поседује и имаћете мало времена да разгледате цркву. Но, као што сам већ рекао, манастири нису туристичке дестинације а монаси водичи и немојте замерити ако вас брзо поздраве, изведу из цркве и оду за својим другим послушањем (сваки монах има задату радну обавезу – послушање). Након тога можете слободно да се прошетате у порти или по околини манастира. Скоро сваки манастир ван зидина има изграђен сеник, најчешће под неким дрветом, скоро увек са сјајним погледом, где се може сести и одморити или једноставно уживати. То је најчешће и једино место где можете запалити цигарету. Ако се само мало осврнете угледаћете и неку чесму на којој се можете пити увек хладне воде. Фотографисање у манастирима најчешће није

дозвољено, а у цркви је строго забрањено, али увек можете затражити благослов да направите неколико фотографија у порти (не значи да ћете га и добити), при чему никако немојте да фотографишете монахе, сем у из даљине када је немогуће да не уђу у кадар. Негде и није потребно тражити благослов (на пример у манастиру Есфигмен), а како су монаси скоро цео дан заузети молитвама, својим послушањем или се одмарају (Светогорци поштују монашки распоред Светог Василија - 8 сати рада, 8 сати молитве и 8 сати одмора), порта је често апсолутно пушта па снимање неколико фотографија није велики грех, мада је свесно начињен.

Ако у манастиру ноћите, након послужења гостопримац ће вас одвести до собе са вашим креветом. Квалитет смештаја је веома различит, од соба које личе на хотелске, до великих одаја са мноштвом кревета, понекад врло скромних. Но без обзира на то, имаћете увек чисту постелину, добићете пешкир, негде и собне папуче и имаћете где да се истуширате. Купатила су увек заједничка (у неким манастирима уопште нема купатила, као на пример у Есфигмену, Констаниту или Ставроникити), опет различитог квалитета, од врло-врло скромних, чак и без топле воде, до оних каква бисте пожелели и у својој кући. Исто важи и за тоалете. Имао сам прилике да чујем приговоре ходочасника на смештај, жалбе на ово или оно, али ако полазите на Свету Гору очекујући више од најскромнијег кревета и чесме на којој се можете опрати – то није место за вас. На Свету Гору се одлази у ходочашће а не у провод. Смештај и оброци у манастирима су бесплатни, добијате онолико и онако као и сви монаси у манастирима, ви сте за време боравка у њима део монашке заједнице и у складу са тим треба да се понашате. Никада не сметните са ума да ваше присуство уствари ремети устаљени живот монаха, да они нису ту због тога да су вам на услузи и да је сваки тренутак посвећен вама најчешће у нескладу са оним како би они желели да га потроше.

Након што сте се сместили имате потпуну слободу како ћете провести дан. Неписано правило је да у манастиру можете остати један дан, за више од тога морате тражити дозволу, а то подразумева да се и сами прихватите неког послушања, неког монашког посла – помажете у кухињи, у башти, око одржавања чистоће или слично. Од вас се очекује да присуствујете службама – зашто сте долазили ако то не желите? Дневни циклус молитви у Православљу се састоји од девет служби и на Светој Гори се потпуно поштује (код нас једино у манастиру Гргетек на Фрушкој Гори). Пре сваке од њих се огласи клепало (негде и некада и звона) које позива на молитву.

Црквени дан почиње вечерњом службом око 5 сати поподне, а претходи јој молитва у 9. час (односи се на час када је преминуо Христос), која се изводи у папери или припрати цркве. По уласку на службу (као и при изласку) целивају се иконе, а током службе се седи у стасидији (високој столици са два положаја – у једном се заиста седи, а у другом више ослања на уско седиште). На одређеним местима службе устане се и прекрсти (по неписаном правилу се осени крстом увек при помену Христовог или Богородичиног имена). У неким манастирима се праве и метанија (лежање ничице). Приликом службе певају само они који служе и монаси за певницама, а остали седе у стасидијама и на тај начин саучествују у служби. Док седите никако немојте да прекрстите ноге, можете за то бити опоменути, некада чак и грубо. Сваки манастир поседује чудотворне иконе и пред њима се, по правилу, прави метанија (три пута се прекрсти, ослони се на песнице и челом се додирне под, а између другог и трећег пута се целива икона). Обично се испред тих икона налази ћилим, а уз њих су приложени и неки од дарова којима су награђиване за чудо које су учиниле.

Након вечерње службе, директно из цркве се одлази у трпезарију насупрот католикона где сви обедују, и монаси и ходочасници. Обед је на наки начин део службе па у неким ортодокснијим и конзервативнијим манастирима неправославци не могу да једу са осталима, већ им се оброк сервира накнадно, а и тамо где једу са свима осталима, уколико се о појединим празницима на крају оброка дели освешћено жито, они га не добијају. По уласку у трпезарију заузима се слободно место за столом и седе на клупу. Након затварања врата сви устају, један од монаха прочита молитву након које игуман благослови оброк (ако је у посети манастиру неки уважен гост онда то може да учини и он) и удари у звоно које се налази испред њега на столу. Присутни седеју и почињу да једу и могу да пију воду. Испред сваке особе се налази све сервирано, и обедује се у строгој тишини. За време оброка дежурни монах чита или одломке из житија светаца, или поуке из монашког живота, или нешто везано за тај дан. Након другог звона може да се точи и пије вино. Ако је посни дан, а у неким манастирима свих дана сем

недељом, вино се не служи, па нема другог звона. После трећег звона обед се завршава, истог тренутка се устаје са клупе, стаје поред ње, клупа примиче столу и саслуша отпусна молитва. Након тога се излази из трпезарије - прво излази игуман са још двојицом монаха, остаје да стоји поред врата са положајем руке у знаку благослова који преноси на све оне који су обедовали. Монаси, а за њима и ходочасници, напуштајући трпезарију благо се наклоне игуману и одмах одлазе у католикон на службу повечерја, којом се захваљује Богу на дану који је прошао. Тада се износе мошти које целивају поклонници, па се та служба у жаргону назива и целивање моштију. Врата манастира се затварају кад падне вече (у јуну око пола девет-девет) и након тога се у манастир не може ући, нити из њега изаћи.

Следеће службе су спојене у једну целину, а прва је полуноћница и зависно од манастира почиње између 3 и 4 сата ујутру. Следе трећи час, шести час, јутрење, први час и на крају литургија, када се приноси бескрвна жртва. Све службе су молитве хвалисања, а литургија је уз то и молитва приношења. Литургија се завршава у око осам сати, након чега се прелази у трпезарију на заједнички оброк. Протокол је истоветан као и при оброку након вечерње. Понедељком, средом и петком је у манастирима често само један оброк након литургије (чај, хлеб и маслине) пошто се монаси причешћују уторком, четвртком и суботом. Међутим, и ту постоје изузеци, па ходочасници углавном имају два obroka. Месо се никада не једе, а риба и плодови мора, иако су посна храна, ретко се служе јер су скупи, а свакодневно треба нахранити велики број људи.

Од ходочасника се не очекује да присуствују свим службама, поготово не полуноћници и раним јутарњим службама. Изузетак је литургија, када сви треба да су у храму, а подразумева се присуство вечерњем и повечерју. Исто тако не очекује се строго придржавање обичаја целивања икона или моштију и метанисање, довољно је у тишини молити се и слушати службу у стасидији.

Гостопримницу манастира Дионисијат чини пространа соба са великим столом у средини, и нечим што би се могло назвати чајна кухиња у којој се у свако доба, сем у време службе, могла припремити кафа (турска, инстант, филтер) или чај. При доласку, на столу вас сачека и велика чинија пуна ратлука, као и довољно чашица са ципуром. С обзиром на положај и мало простора у и око манастира, функцију сеника у овом манастиру има велика тераса са неколико клупа, непосредно уз малу библиотеку, на којој је дозвољено пушење. Било је то моје омиљено место за испијање кафе и уживање у погледу на арсану, море, стрме обале и Атос у залеђини. Када смо се сместили у чисту и светлу шестокреветну собу, пошто смо имали више од 5 сати слободног времена до вечерње службе, одлучили смо да се прошећамо до око сат хода удаљеног манастира Свети Павле. Пут је, знали смо из Голубових упутстава, уствари била узана стаза дуж стрмих стена које су се издизале из самог море, укључујући и прелазе преко две вододерине. Повратак ће ипак бити бродом.

Стаза не само што је била узана, и на моменте врло, врло стрма, већ и клизава и на неким местима блатњава пошто је тог јутра пала јака киша. Проћи њоме није било лако, поготово мојим крупнијим сапутницима, али је било право уживање. Богородичин врт се приказао у пуном сјају. Смењивале су се падине обрасле травом, макијом или жбуњен, са онима обраслим шумом, настањене многобројним инсектима, гмизавцима, птицама, вероватно и ситним сисарима. Обиље кише тог пролећа учинило је да је све било зелено, бујно, наливено животним соковима, пуно цветова јарких боја. Доминирала је жута боја цветова брнистре, чији су се велики грмови, понекад слични дрвету, пружали високо уз планину, све до самих врхова. Неке падине су биле скоро потпуно жуте. Нажалост, напорна стаза, ограничено време и моји сапутници који су понекад требали асистенције у савладавању стрмина, нису ми дозволили да више уживам у врту. Стаза се завршавала на шљунковитом жалу, недалеко од арсане Светог Павла, одакле нам је до манастира предстојао још пар километара дуг успон широким макадамом. Напоран пут по јаком сунцу олакшавао је необично леп поглед на манастир и врх Атоса који се диже скоро вертикално изнад њега. Тог дана врх је скоро стално био у облацима, који су се повремено спуштали скоро до подножја. Негде на половини пута стали смо поред мале цркве, коју је подигла султанија Мара, ћерка Ђурађа Бранковића, жена Мурата II. Према легенди, она је од мужа измолила реликвију која је чувана у Константинопољу - комадиће злата, тамјана и смирне које су мудраци принели на дар тек рођеном Исусу и желела је да их лично преда на чување у овај манастир. Када је од луке кренула ка манастиру, негде на

половини пута зачула је глас опомене да крши Агато. На том месту је стала, предала реликвије монасима и вратила се, а у знак покорности за свој грех наложила да се на том месту сагради црквица.

У манастиру нас је дочекало изненађење. Гостопримница је била закључана, нико нас није дочекао нити шта питао, ниједан монах или искушеник се није појавио ни када смо ушли у порту. Збуњени, разгледали смо католикон и конаке, осврћући се и очекујући да нас неко примети. Након петнаестак минута, још увек у неверици, изашли смо из порте и сели у сеник испред самог манастира. У хладовини смо ћаскали, уживајући у погледу на баште, маслињаке и виноград испод нас. Како ме место није држало, убрзо сам процуњао по околини и направио неколико фотографија. Како се, сем неколико ходочасника који су нам се у једном трнутку придружили у сенику, нико није појавио, морали смо да кренемо назад да би стигли на вечерњу службу. И поред, испоставило се нетачних информација о броду за повратак, уз мало среће, један глисер који је непланирано сврнуо у арсану Светог Павла нас је пребацио до Дионисијата. Имали смо таман толико времена да се истуширамо и пресвучемо пре службе. Али опет нас је чекало изненађење, само што смо стигли приметили смо да је управо завршен обед и да се и монаси и ходочасници повлаче у собе и конаке. Потпуно збуњени, сумњичави у ваљаност Голубових информација, а моји сапутници и у сопствено искуство, покушавали смо да сазнамо шта је у питању. На срећу наш цимер, Грк који је заузео шести кревет, знао је енглески, па нам је разјаснио. У питању је био празник, како смо га разумели Дан свих светогорских мученика, уочи којег се одржава свечано богослужење - бденије, целоноћна молитва. Због тога се монаси већи део дана одмарају, а вечерња служба је умерена у рано поподне и обед је одмах после ње. То је објаснило и пуст манастир Светог Павла и велики број ходочасника у манастиру и зашто смо остали без оброка. Од раног јутра и бурека у рану зору пре укрцавања на брод нисмо ништа јели, дан је био напоран па смо сви били гладни. Следећи оброк смо могли очекивати тек сутра након Литургије. Срећом неки од мојих сапутника су понели нешто хране, за сваки случај, па нам се вечера састојала од грисина, чипса, крекера и нешто сувог воћа. Додуше изгледа да су неки од њих имали и нешто конкретније, али ја сам се задовољио овом посном храном.

Бденије је почињало у девет, па смо имали мало времена да се одморимо, неки су и одспавали, а ја сам време провео на тераси уз нес-кафу и књигу. Када сам чуо клепало упутио сам се ка католикону.

Црква, која је и усред дана са мало светлости јер су ионако малобројни прозори скромне величине, а налази у врло скученој порти окруженој високим манастирским зградама, сада је била скоро потпуно мрачна. Горело је тек неколико кандила са пламеновима величине жишка. Али већ после пар секунди проведених у цркви, само што су ми се очи навикле на таму, остао сам без даха. У апсолутној тишини, коју је реметило тек повремено шкрипање стасидија на које је неко седео или из њих устајао, једини звук је била молитва коју је један монах читао или изговарао негде у унутрашњости цркве. Грчки језик и необична мелодија којима је молитва изговарана, чудна, свечана, а мени и тајанствена атмосфера у цркви и скромна светлост кандила која је обасјавала тек неколико детаља икона и стубова (величина видљивог постајала све већа и јаснија како су ми се очи привикавале на таму), потпуно су ме опчинили. Толико да сам неко време стајао као укопан, препречивши пролаз онима који су иза мене долазили на службу. Када сам у тами разазнао прву слободну столицу, сместио сам се у њу и тако опчињен, скоро потпуно одсутан из реалног света, слушао молитву и пустио да ме преплави атмосфера простора око мене. Иако молитву нисам разумео, оно је нашла пут до мене. Не својим садржајем, ни религијским, ни нараторским, већ духом који је ширила. Уствари да сам је разумео можда бих се усредосредило на сам текст, овако сам испразнио ум и без икаквих мисли само примао звуке и слике око себе. Како само ретко имамо, ако уопште имамо прилику за такво време у нашим свакодневним животима! Не знам колико је то трајало, можда двадесетак минута, за то време нисам ни једном устао нити се прекрстио, ко зна шта су мислили људи око мене, ако су уопште ишта мислили о мени. Из тог стања ме пренуло комешање - испоставило се да је до тог тренутка у питању била прва служба, која се одвијала у унутрашњој припрати, а да сада они који служе и саслужују прелазе у наос где се бденије наставља. Ја сам седео у спољној припрати и од тог тренутка покушавао да пажљивије пратим и учествујем у молитви. Једини начин да се то учини је да гледате шта раде други око вас. Брзо се показало да уствари нема правила, ретки су били тренуци током службе када су сви истовремено устајали или се прекрстили. Свако од присутних је с времена на време део службе провео стојећи, па онда опет

седао и слушао не померајући се. Неки су се клањали, неки метанисали, неки излазили из цркве па се поново враћали... Једини тренуци када су сви у цркви стајали је био када је један од монаха који је саслуживао прошао кроз цркву са кадионицом и окадио сваког присутног као и већину фресака и икона. Тако је слично било на свакој служби којој сам присуствовао током боравка на Светој Гори.

Када су ми се очи потпуно привикле на таму установио сам да је у цркви много више људи него што сам очекивао и много више него што би се то рекло по звуцима око мене. Део времена разгледао сам фреске и иконе које су ми биле у видокругу, колико је то у тами било могуће. Не знам колико је сати било када сам схватио да су умор и узбуђења од тог дана учинила да више нисам у стању да будем будан. Глава је почела да ми пада, чак ни устајање није помагало да ме одржи будним. Напустио сам цркву и пре него што сам легао, да бих био сигуран да нећу пропустити литургију, навио сат да ме пробуди у шест сати – за сваки случај, ако преспавам клепало.

Унутрашњост цркве по дану, иако је она сама по себи тамна, оставља сасвим другачији утисак, тек сада сам могао да спознам њен прави изглед и величину. Потпуно је прекривана фрескама, сигурно не старим као сама црква и чија уметничка вредност сигурно није превелика, али које су потпуно у складу са простором. Црква је била препуна, литургија само што није почела. Одслушао сам је стојећи. За мене су литургије увек биле више музичко дело него део богослужења, чешће сам их слушао ван цркве и мимо службе. Сем што сам ову слушао на тако посебном месту и у тако посебној атмосфери, нисам био одушевљен њоме. У већини светогорских манастира литургије су византијског типа, са карактеристичним појањем праћеним брујем (исон) неколико гласова. Како волим тај начин певања, радовао сам се што ћу имати прилике да слушам појање монаха скоро сваког дана. Нажалост, литургија тог јутра у Дионисијату није била сјајна. Гласови нису били упевани и сложени, неки монаси су понекад чак и „фалширали“, певнице нису биле усклађене, па су биле чак и у дисхармонији. Могуће да је разлог томе био и умор, пошто су монаси више од осам сати непрекидно били на служби. Била је то најлошија литургија коју сам чуо на Светој Гори.

Након литургије уследио је мој први оброк на Светој Гори. Ходочасници и монаси су се излазећи из цркве заустављали испред врата трпезарије, чекајући да у њу први уђу старешина манастира и његова пратња, званични гости и старији монаси. Након њих, монаха и искушеника, улазили су ходочасници, а међу њима и моји сапутници и ја. Како је у питању био празник, служена је риба, а оброк је био богатији него другим данима. Изненадио сам се када сам схватио да је у манастиру, па и на оброку, више од 100 ходочасника, а у трпезарији је било скоро 200 особа. Како то правила налажу јело се у тишини, уз читање житија, или можда приче о светогорским мученицима, којима је био посвећан тај дан, наравно на грчком језику.

Каруља и Катунски

Након оброка имали смо више од два сата времена до поласка брода ка луци Дафне, из које смо аутобусом требали да се пребацимо до Скита Светог Андрије, нашег следећег места за обноћ. Брод је прво требало да стигне управо из тог правца, да оде до краја Атоса, до Каруље и њене луке, а онда да се врати назад и укрца путнике за Дафне. Ми смо одлучили да се у брод укрцамо одмах и да искористимо прилику да са њега видимо Каруљу. Показало се то као одлична одлука јер смо уживали у пловидби дуж западне обале Атоса у разгледању манастира, скитова, келија и испосница на њој.

Каруља је стеновит и стрм обронак на самом југозападном крају Атоса, где на литицама, као птичја гнезда висе пустињачке испоснице. Данас је на Каруљи десетак станишта, најчешће скромних просторија дозиданих уз неку пећину, али има и оних где је читава келија само једна пећина. Нашао сам податак да у две келије живе Срби – отац Стефан и отац Симеон. Из неких келија и данас се виде кошаре које су преко чекрка (каруља = чекрк) и канапа спуштене до мора. То је некада био једини начин да се монасима из чамаца доставе храна и најнеопходније потрештине. Уколико се из неке од испосница дуго не појави кошара, знак је то да се монах упокојио па се они у чамцу помолу за његову душу, а станиште остаје пусто - док се неки други

монах не одлучи за испоснички живот у њему. Данас се у корпама често могу наћи монашке рукотворине за путнике пролазећих бродића, који заузврат у кошару стављају мало хране, некада и новац. Ипак, главни вид снабдевања је данас другачији, мада нимало лакши. У једној малој ували изграђена је скромна арсана у коју свакодневно пристаје брод доносећи разноврсну робу, али све чешће и ходочаснике који желе да освоје Атос. Од ње полази неколико врло стрмих и узаних стаза, ширећи се по целом обронку, а које сем монаха могу да савладају само магарци и мазге, носећи на леђима оно што је искрцано са бродова. Непосредно иза Каруље, на следећој литици, налази се друга Светогорска пустиња, Катунаки. Уствари арсана се налази тачно између Каруље и Катунакија, на коме има много више станишта. Келије на Катунакији су последње одмориште за оне који су кренули пут врха Атоса, а уједно и прво прихватилиште за уморне путнике који силазе са њега.

Када се брод окренуо и запловио назад ка луци Дафне, схватио сам да ми је обала поред које плови сада позната, па сам некако без узбуђења, опуштено, без страха да ћу нешто пропустити, сео на горњу палубу и само посматрао. Тај тренутак опуштања, прва прилика када сам успео да пресаберем утиске вртећи кроз главу догађаје у последња 24 сата, некако је учинио да се одједном заиста осећам као део те заједнице. Да ли зато што сам спознао да су једини оправдани страх и стрепња које сам тако интензивно осећао при ступању на Свету Гору, били страх и стрепња од мене самог и да би моје недолично или непримерено понашање били само моја срамота да бих код монаха изазвао само сажалење али не прекор или љутњу, или зато што сам се након првог, тако испуњеног и осећањима набијеног дана сада осећао сигурним у своје ставове и гледишта, другачијим очима сам гледао исте људе и пределе око себе, могао бих рећи да сам се осећао блажено.

Снажан утисак који је на мене оставио први дан боравка на Светој Гори разлог је што је ово што сам до сада написао било тако детаљно, (можда и пре)опширно. У наставку неће бити тако, пренећу вам само утиске, описати просторе, навести понеку чињеницу, без хронолошког ређања догађаја.

Скит Светог Андрије, Кареја, Кутлумуш

Кареја или Ораховица на српском, је престоница Свете Горе. У њој се налази Протат – управни центар монашке републике. Од 18. века власт Протата чини Сабор општине (Кинитос) састављен од представника (антипросопа) свих 20 манастира, а представници пет водећих манастира, епистати, чине Епистасију са функцијом извршне власти. На челу Епистасије, па тиме и Протата и целе Свете Горе, налази се Протоепистас (или скраћено Прот). Епистати се по устаљеном реду смењују на месту Прота сваког 1. јуна. Док је у духовном смислу Света Гора под јурисдикцијом Васељенске патријаршије, политички она је аутономни део Грчке и под јурисдикцијом је њеног Министарства спољних послова, које постаља њеног цивилног гувернера и заменика, чије је седиште такође у Кареји.

* Територија Свете Горе подељена је на двадесет области, сваком од њих управља један од манастира. Манастири су пак подељени на 5 група од по четири манастира, а на челу сваке групе се налази један од пет водећих манастира: Велика Лавра, Ватопед, Ивирон, Хиландар и Дионисијат.

У Кареји се налазе коначи свих манастира, осим Кутлумуша, који се налази на само десетак минута хода од Кареје. У њима бораве представници манастира за време заседања Сабора или других послова у Кареји, а у њима се угошћавају и значајни гости или великодостојници који су у официјелним посетама манастирима. Карејска Саборна црква Успења Пресвете Богородице, или Протатска црква како се често назива, најстарија је на Светој Гори и према предању основао ју је 335. године цар Константин Велики. Но, сигурно се зна је данашњи храм, који је много пута поправљан и преправљан, подигнут 962. године, за време владавине цара Нићифора Фоке и најстарија је грађевина непромењене архитектуре на Светој Гори. На њеном олтару налази се начувенија светогорска икона, чудотворна Мајка Божија Достојно Јест (рад Теофанеса, једног од најзначајнијих представника итало-критске школе, 16. век). Црква је до ове године опсежно реконструисана, спољашности је враћен стари сјај, али је изнутра ојачана

металним конструкцијама које помало нарушавају ентеријер, али је то очигледно било неопходно. Црквени звоник већ вековима служи и као архив, а најдрагоценији документ који се чува у њему је први типик (устав) Свете Горе из 10. века, који је потписан од цара Јована Цимискије, исписан на јарећој кожи па због тога познат и као Трагос (на грчком јарац).

После луке Дафни, Кареја је насветовније место на Светој Гори, у њој се налазе пошта, царина, лучка и полицијска управа, амбуланта, продавнице, пекара, чак и кафана. У њој је могуће пронаћи и једини смештај ван манастирских конака. У Кареји живи око стотину монаха, али је живо само пред полазак аутобуса и минибусева и након њиховог долазака из луке, јер је из Кареје најлакше наћи транспорт ка већини манастира, нарочито онима на источној страни полуострва. Остали део дана је миран, тек по који монах, искушеник, радник или ходочасник смештен у оближњем манастиру Кутлумуш или Скиту Светог Андрије прође главном улицом. У споредним се тешко ко може срести. У њима су смештени манастирски конаци, келије и радионице монаха, које живе сопственим животом. Рукотворине и производе из тих радионица, али и из манастира широм Атоса, од икона, крстова, бројаница, кадионица до свећа, књига и сувенира, али и вина, ципура, маслиновог уља или меда могуће је купити или у самим радионицама или у једној од неколико продавница дуж главне улице.

Кафана у Кареји нема ни терасе ни баште јер је на Светој Гори забрањено јести и пити алкохол напољу. Но, ако пиво, вино или ципуро сипате у непрозирну стиропорску чашу у којима служе кафу, није проблем сести на неки степен или камен и ту их испијати, чак и када сте пиће купили у продавници.

За Србе је можда најважније здање у Кареји келија Светог Саве Освећеног, где се налази и испосница Светог Саве Српског, звана Типикарница у чијој се скромној али лепој капели налази чудотворна икона Мајке Божије Млекопитатељице. У њој данас живи монах Никодим који келију и њену околину одржава у савршеном реду, и који је потпуно посвећен вери. Скоро непрекидно се моли, па иако ће сваког ходочасника љубазно примити (наравно осим у време „прописаних молитви“), показати му параклис, Савину испосницу и чудотворну икону и послужити га кафом и ратлуком уз чашу хладне воде, има се утисак као да то ради помало невољно, јер га то одваја од молитве. Падина брда на којој се келија налази прекривена је келијама, коначима и црквицама, али добар део њих је напуштен, запуштен и зарастао у вегетацију, па се само може наслутити њихова некадашња лепота. Хиландарски конак је високо на падини брда, одмах уз пут ка луци Дафне, са прекрасним погледом на Кареју и отворено море на истоку.

Манастир Кутлумуш ми се изузетно допао, колико га је било могуће упознати за мало мање од два сата боравка у њему. Савршено дотеран, уредан, дивне архитектуре. Порта је релативно мала, а све фасаде вишеспратних конака и других зграда чине тремови са лучним отворима, потпуно изграђени од црвене цигле. Како тремови тако и порта су пуни цвећа и зеленила, око католикона се налази неколико маслинових стабала. У сам сумрак тог топлог дана провео сам у њему око сат времена без жеље да га посебно истражујем. Након што сам обишао католикон са свих страна и уживао у разгледању фасаде из различитих углова, сео сам испод једне маслине и посматрао монахе који су управо напуштали цркву након повечерја. Како је, из мени непознатог разлога, вечерња служба у Скиту Светог Андрије у којем смо били смештени, била тек након релативно раног оброка, ја сам одлучио да вечерњој служби присуствујем у Протатској цркви, након које сам се упутио ка Кутлумушу. Тако сам тамо стигао непосредно након што је почело повечерје. Само сам на тренутак ушао у цркву и одлучио да ипак уживам у порти. И поред двадесетак монаха и ходочасника који су пролазили портом, било је изузетно тихо и мирно. На сугестију мојих сапутника, који су претходне године ноћили у њему, попео сам се на трећи спрат конака како бих из тог угла уживао у погледу на порту и зграде око ње. Зраци ниског залазећег сунца на деловима фасаде бојили су циглу у интензивно црвено, стварајући изразити контраст са оним деловима који су били у сенци. Приближавање времена када се закључавају капије Скита Светог Андрије, натерало нас је да Кутлумуш напустимо пре него што смо то желели.

Чим се угледа Скит Светог Андрије недвосмислено је јасно да је у питању руска грађевина. Уласком у порту утисак је још јачи, а не смањује се ни када закорачите у киријакон (главна црква у неком скиту се зове киријакон а не католикон) или у конаке. Иако је историја места на

коме се Скит налази веома дуга, и почиње још од времена преподобног Атанасија (могло би се рећи родоначелника Свете Горе) и келије у којој је једно време живео, историја данашњег скита почиње средином деветнаестог века, када су два руска монаха, Висарион и Варсанофиј, од манастира Ватопеда прибавили келију која се ту налазила од средине седамнаестог века. Та келија је називана и Сарај (на турском дворач) јер је била највећа и најлепша у Кареји, па се и данас за Скит Светог Андрије често користи то име. Уз сагласност патријарха келија је преображена у скит, а помогнути од царске Русије монаси су око храма старе келије (који и данас постоји, налази се наспрам католикона, али је у прилично јадном стању), започели изградњу грандиозног комплекса и највећег храма на Светој Гори. Изградња је трајала преко 30 година и завршена је 1900. године. И храм и конаци и све грађевине у манастирском комплексу по свему су руске - грандиозне, простране, масивне. Скит је брзо напредовао, братство је расло, али је период процвата трајао врло кратко. Први светски рат и револуција прекинули су везе са Русијом, а долазак искушеника из Совјетског Савеза постао је немогућ. Уз све то 1958. године је пожар уништио западни део Скита, који ни до данас није обновљен, а 1971. године је преминуо последњи монах старе братије, отац Сампсон и Скит је скоро запуство. 1992. године га је населило грчко братство, а почели су да долазе и нови искушеници и монаси, међу којима много Руса. Скит припада манастиру Ватопед.

Боравак у Скиту на мене је оставио двојаке утиске. Са једне стране урушен западни део комплекса, прилично временом нагрижен остатак комплекса, са још неколико урушених зграда и параклиса, порта са цвећем и зеленилом о коме се изгледа мало ко брине, стварају чудан, патином прекривен амбијент. Атмосфера која влада у порти је помало мистична, као да у њој влада дух Свете Горе какав је био пре неколико векова. Уживао сам у тој атмосфери седећи у парку у сам сумрак, посматрајући осунчани врх Атоса, иако је око мене већ падао мрак. Насупрот томе, много скела на грађевинама које годинама стоје а да се нико на њих није попео, скромна, али неодржавана, прилично прљава или врло површно и нестручно поправљана унутрашњост конака, споредне трпезарије и купатила, у спаваоници смрад гарежи из пећи која месецима није наложена, прљаве мантије и масне косе и браде монаха. Некако монаси као да су малодушни, лењи, непредузимљиви. Из разговора са ходочасником, српским архитектом који учествује у обнови светогорског манастира Дохијар, који се истог дана нашао у Скиту, сазнали смо и да се то што се ради на реконструкцији цркве и неких зграда у скиту ради врло нестручно и да је више „шминка“ него истинска поправка. Све то оставља прилично ружну слику о братству и чини да боравак у Скиту остане у ружнијој успомени него он то заслужује. Но, све се може опростити када чујете молитве и литургију. Изгледа да у братству доминирају Руси јер је служба руског типа, а појање је било једно од лепших које сам чуо на Светој Гори, иако је литургију служило свега неколико монаха. Једино овде сам устао око пола четири ујутру да бих присуствовао полуноћници и свим службама све до литургије. Не знам како је монасима и искушеницима који то чине сваког дана, али ја сам неколико пута излазио на свеж ваздух како бих спречио да ме савлада сан. У огромној цркви, у скоро потпуном мраку било је свега десетак присутних, мимо оних који су саслуживали, а ја сам изабрао један забачени део цркве како бих неометајући друге могао да излазим и улазим. Изузетак је била литургија, коју сам потпуно разбуђен и задивљен слушао са великим уживањем.

Оброк након службе, за разлику од јучерашњег који је послужен у велелепној трпезарији која се налази испод цркве(?), имали смо у једној малој, скученој, прљавој и загушљивој просторији у подруму зграде где смо коначили. Скромност оброка који се састојао од руског црног хлеба са коријандером, хладног и неукусног полупеченог-полукуваног кромпира, маслина и чаја ми није сметала, али нечистоћа и амибијент потпуно различити од јучерашњег јесу.

Ватопед

Пут до Ватопеда, наше следеће дестинације, одлучио сам да пређем пешице. Разлога за то је било више: то је било једино путовање између два места ноћења када нисмо користили брод па нисам зависио ни од кога сем од себе; нисам морао да носим ранац - предао сам сапутницима да га они пребаце комбијем који су изнајмили; растојање није било ни превелико, ни премало – око 13 км, односно око три сата хода; већина пута је ишла кроз шуму па ни врућина не би

требало да ми буде проблем; и на крају, желео сам да доживим природу и монашке стазе Свете Горе на најнепосреднији начин. И нисам погрешно, мада је било теже него што сам очекивао.

Цела Света Гора је испресецана пешачким стазама које повезују манастире, скитове и келије и само делом се поклапају са путевима. Стазе су обележене, нарочито оне ка манастирима и већим келијама, а знаци се налазе увек на оним местима када пешачка стаза напушта неки од путева. Након неколико километара лагодног ходања кроз шуме, пратећи путоказе ка Ватопеду суочио сам се са проблемом. Један од путоказа ме је одвео до келије, у којој нажалост тог тренутка није било никога, од које се пружало неколико стаза у разним правцима, али ни једне са путоказом. Претпоставио сам правац у коме треба ићи и кренуо том стазом, али сам само стигао до нове пуне келије. Вратио сам се и питао за помоћ раднике који су тесали камен за поправку једне келије у близини, али они нису знали за пешачку стазу већ само за главни пут. Како није било никог другог ко би ми помогао, одлучио сам да се вратим око километар назад и пређем на главни пут. То је сем губитка времена значило да се морам успети на врх превоја и пешачити по сунцу широким, прашњавим и дужим путем. Заузврат сам добио неколико сјајних погледа на Свету Гору, манастир Пантократор, па чак и на острво Тасос у даљини. Након неколико километара, када сам прешао на супротну страну превоја угледао сам знак за пешачку стазу и срећан вратио се у шуму. Већину пута до Ватопеда прешао сам дуж таквих стаза, само неколико пута пресецајући главни колски пут. Скоро целом дужином стазе су поплочане каменом, сем када су ишле кроз потоке или преко камених падина, резултат хиљадугодишњег рада руку светогорских монаха. На моју несрећу, али са разлогом, камен није слаган плочастим камењем већ усправно – тиме је осигурана вишевековна трајност и спречено да га бујице и потоци однесу, али за мене је то била мора. Погрешно проценивши какви ме путеви и стазе чекају на Светој Гори (мислио сам да су то земљане стазе и пошљунчани путеви) понео сам лагане патике са танким ђоном – шуњалице како их је назвао један од мојих сапутника. Наравно по оваквој стази осетио сам сваки камен на који сам стао и након пола сата табани су ми бридели, па сам, где год је то било могуће, силазио са стазе и ходао кроз шуму или високу траву. Нажалост, бујно растине и густиш су остављали врло мало таквих места. И поред тога манастир Ватопед се нашао испред мене након мало више од три сата од када сам кренуо из Кареје - сав срећан пружио сам корак дуж прашњавог пута на који сам изашао неколико стотина метара раније.

Ватопед је вероватно најбогатији, најорганизованији и најсавременији манастир на Светој Гори, трећи по старости и други по важности, потпуна је супротност Скиту Светог Андрије. По предању основао га је још цар Константин средином IV века, али га је у истом веку разорио богоотступник

Јулијан. Крајем IV века обновио га је грчки цар Теодосије у знак захвалности Богородици, која је избавила његовог сина Аркадија из бродолома на морску обалу поред купиновог грма (Вато = купинов грм, παιδί = дете). Поуздано се зна да су га у X веку (не пре 972. године) по савету преподобног Атанасија Атонског, обновила или подигла тројица богатих мирјана (световњака), браћа – Атанасије, Николај и Антоније из Андријанопоља. Манастир изгледа као мали град, веома простран, са великом портом, опасан дебелим зидовима, са великим бројем зграда унутар њих. Југоисточно, непосредно уз манастир налази се економски део, са великим возним парком камиона, трактора и других машина, складиштима, радионицама.... Унутрашњост конака, бар онај део који смо имали прилике да видимо и у којем смо коначили, више личи на савремени хотел, уључући климатизовану гостопримницу, бешумни лифт до горњих спратова и аутомат за кафу. Све делује уређено, организовано. Но, све то не нарушава спокојство и мир унутар зидина. Иако рестауриране и обновљене, зграде нису ништа изгубиле од своје аутентичности и лепоте, цвеће и зеленило у порти се пажљиво одржавају, али делују ненападно, нису онако под конац. Порта је поплочана каменом и циглама, а ако и јесу нови и замењени не делују тако. Како је манастир на благој узбрдици, већи део порте изгледа као огромно степениште са широким али ниским степеницама. Ватопед добија издашну помоћ од богатих кипарских Грка, знатан број монаха и искушеника је са Кипра, па је и највећи део ходочасника које смо затекли у њему са Кипра. Са неким од њих смо се упознали и доста дуго причали, једни другима се јадајући о изгубљеном делу земље, и размењујући податке које нисмо знали. Због тога неки Ватопед сматрају кипарским а не грчким манастиром.

И поред великог броја монаха и још већег броја ходочасника, они су се сем у време службе ретко могли видети у већем броју. Ипак, најмирније је у арсени, до које дуж зида манастира окренутог мору води кратка алеја. Сада потпуно изгубивши економски значај, углавном је пуста. Молови су обновљени, а стара складишта и радионице, давно напуштене, добрано је нагризао зуб времена, али зато пружају могућност да се упозна стари начин градње скоро искључиво дрветом. У касно поподне, када зидине манастира бацају дугачке сенке, пријатно је седети у сенику направљеном поред њих.

Католикон Ватопеда је један од најлепших и најпространијих, богато исликан врло добрим фрескама (колико је то као лаик могу да проценим). Окренут је познатом византијском црвеном бојом, а уз њега је врло лепа фијала (крстионица), мада много млађа, стилски потпуно у складу са црквом. Након вечерње службе и обеда у прекрасној трпезарији са каменим столовима старим сигурно неколико векова, једног од најбогатијих који смо имали, не толико по квалитету колико по разноврсности, једини пут на Светој Гори, присуствовао сам целивању моштију и имао прилику да видим једну од најпознатијих и највреднијих светогорских реликвија – Богородичин појас. Да ли случајно, или зато што сам из Србије, од монаха који је износио реликвије добио сам и појас, кеперску траку, која је била положена уз ту реликвију и од ње примила чудесне моћи. Поред те, видео сам и целивао још неколико од двадесетак реликвија које манастир поседује, углавном моштију светаца.

** Мени је прихватљивија друга теорија о имену, која каже да оно потиче од израза за поље обрасло купинама–вато= купиново грм; педіо = поље, јер Ватопед заиста лежи у пољу које је и данас ван манастирских зидина пуно купина.*

** У Ватопеду веома цене Србију и Србе, велики су пријатељи са Хиландаром, јер су Свети Сава, који је само неколико месеци након што се замонашио у манастиру Светог Пантелејмона прешао у манастир Ватопед (по неким подацима Свети Сава се замонашио тек у Ватопеду) и Свети Симеон, Стефан Немања, његов отац који му се придружио неколико година касније, након што се замонашио у Студеници, обилато даровали, обновили и изградиле многе објекте у њему. Управо од Ватопеда они су купили напуштени Хиландар, обновили га и 1198. године од византијског цара Алексија III Анђела добили повељу којом се манастир и светилиште у Милејама дарују „да Србима буду на вечни поклон“*

Како је у посети манастиру изгледа била нека официјелна делегација из Русије, било је за очекивати да ће јутарњу службу и литургију саслуживати најбољи појци, са посебним мотивом. Зато сам се сутрадан ујутро пробудио довољно рано да бих заузео место у наосу и не само слушао него и видео службу. Како је број стасидија у наосу мали и углавном резервисан за старије монахе, нисам могао да седим, али сам нашао место поред једног стуба и стојећи отпратио службу. Без двоумљења то је било најбоље појање које сам икада чуо у једној цркви. Саслуживало је десетак монаха сјајно сложених гласова, без грешке, као какав професионални хор. Литургија је била византијског типа, а неки појци су прелазили из једне у другу певницу када је било потребно да својим гласовима обогате извођење појединих делова литургије. Не познајем ток литургије нити правила извођења, ако их има, само сам уживао у звуку. Мени необично и нејасно било је присуство једног црнца у цивилној одећи, још дечака, који је заједно са монасима учествовао у извођењу литургије и повремено доминирао својим божанским гласом. Једном речју, био је то за мене незаборавни доживљај и велико уживање.

Укупан утисак о манастиру Ватопед је опет био контрадикторан, као и у Скиту Светог Андрије, али овог пута из другачијих разлога. Са једне задивили су ме ред и рад, вредноћа монаха која је била очигледна, обновљена и дотерана здања која су задржала сву своју лепоту, а са друге мало ми је сметала та исувише присутна модернизација, окренутост новцу и профиту (како другачије објаснити онако развијем економски део манастира и манастирску продавницу препуну манастирских производа). Чак нас је и до Кареје вратио један од многих комби таксија у власништву манастира, који је возио један монах. Као да је изгубљен један део духовности коју би такво место морало да чува.

Свети Пантелејмон и Ксиропотам

У Кареју смо се вратили само да бисмо аутобусом, који полази из ње, стигли до луке Дафни, из које смо бродом требали да наставимо до манастира Свети Пантелејмон. За разлику од претходног проласка кроз Дафне када смо директно са брода ушли у аутобус, овог пута смо до доласка нашег брода имали више од једног сата. Време смо прекинули уз кафу у скромној кафани и разгледајући две три продавнице. Лука је мала, са свега неколико кућа, али је у њој изузетно живо. Тај мали простор испуњавају ходочасници који чекају неки превоз (јасно се разликују они који су тек стигли и који су први пут на Светој Гори, имају сасвим другачије погледе и изразе на лицу од оних који напуштају Атос или су на њему већ боравили), монаси и искушеници који путују својим пословима, дочекују или испраћају неког госта или неку пошиљку, радници, возачи камиона који нешто довозе на или одвозе са Свете Горе (најчешће дрво), таксисти који скупљају путнике, цариници, полицајци...

Још када се са брода први пут опази манастир Светог Пантелејмона уочи се његова грандиозност и монументалност. То је вероватно највећи манастирски комплекс на Светој Гори, са двадесетак огромних зграда израђених од камена и мноштвом мањих, намену неких нисам могао да проникнем. Изграђен је 1756. године на самој обали и назван Русико (руски), на месту мале цркве Христовог Васкрснућа. Уствари, ту су се преселили монаси из скоро потпуно напуштеног старог манастира Свети Пантелејмон Руски (12. век), на око сад хода далеко од данашњег манастира. У том старом манастиру се замонашио Свети Сава, након што је дошао на Свету Гору, а током срењовековне српске државе манастир је богато дариван од владара Србије. Касније је доживео велики пад, а малобројно братство је одлучило да га напусти када је принц из Молдавије-Влашке Скарлат Калимах одлучио да помогне подизање новог манастира на обали мора. Успон је био брз и снажан, а манастир је свој врхунац доживео почетком 20. века – 1903 бројао је 1446 монаха, већином Руса.

Како му се брод приближавао монументалност је постала све уочљивија. Тај утисак вас прати на сваком кораку кроз манастир. Без грешке ћете закључити да је у питању руски манастир, и по стилу градње и по тој строгој дисциплини која влада у њему и, за мене, увек чудним „руским“ обичајима и прописима. Монаси, поготово они задужени за контакте са ходочасницима су понекад претерано хладни и непријатно одбојни, мада увек коректни, организација простора и живота у њему су понекад чудни, чак и нелогични. Ово је једини манастир у коме су ходочасници опомињани, понекад и са љутњом, да је време да пођу на службу (да се разумемо, не замерам, само констатујем - као што већ рекох од ходочасника се то очекује и њихова је срамота што дозвољавају да буду опоменути). При уласку у цркву запазио сам да сви монаси у рукама држе фасцикле са дугачким списковима - имена ближњих која су ходочасници оставили како би се монаси молили за њих током службе. То су очигледно и чинили јер су често бацали погледе на њих. Служба је права руска, а јутарња литургија је била посебан доживљај. Мада су ми моји сапутници, који су и претходне године боравили у овом манастиру, рекли да није толико лепа као тада, мени се допала.

И током вечерње службе и током литургије пажњу ми је привукао један веома стар и врло низак, већ погрбљени монах који се тешко кретао. Уз себе је стално имао једног врло младог монаха који га је, као дете, водио за руку и стално држао на оку. Но, током службе, старац је уредно устајао, осенио се крстом или клањао када год је то садржај молитве захтевао, скидао и враћао камилавку, а при уласку и изласку из цркве целивао иконе и клањао им се. Задивљујућа је његова вера и жеља да до крајњих граница својих физичких могућности истраје у њој.

Обедовали смо у огромној, прекрасној и врло лепо одржаваној трпезарији. Кажу да у њој има места за више од 1000 особа, што није чудно јер је манастир, као што већ рекох, у својим најславнијим данима имао и преко 1000 монаха и искушеника. И тај податак говори колико је монументалан овај комплекс. Данас толико монаха не би могло да се смести у манастир. Неколико зграда је руинирано, можда још од пожара 1958 године, или су једноставно постале непотребне и заборављене. И конаци у којима смо ми ноћили налазе се у огромној вишеспратници (са спратовима висине можда и четири метра) од које је мање од једне трећине обновљено, један мањи део управо се (по интензитету радова када смо ми били) врло споро реновира, док преостала половина чека боље дане.

Не могу а да не поменем пријем и смештај. Након дочека у гостопримници, у којој није било послужења сем одличног црног руског хлеба и воде, гостопримац нас је одвео до, касније ћемо

установити, пролазне собе са 10-так кревета. На кревету су нас дочекали чиста постељина и пешкири, али чаршави су били толико кратки да су прекривали једва 2/3 кревета, а пешкири су то били само по имену. Толико танки и тако лоши да су само након брисања лица после умивања били потпуно мокри, о брисању након туширања није било ни говора. Од осталог намештаја - само по једна столица уз сваки кревет. У целој соби је само једна сијалица, а и та се гасила у девет сати увече – у целој згради, а можда и у целом манастиру, тада се искључује струја. Због тога је одлазак у купатило или тоалет на потпуно супротном крају зграде, преко трема који се пружао дуж целе зграде, можда и 50 метара далеко, после тог времена био прави подухват - ако немате батеријску лампу. Срећом у тоалету су постојале неке тињалице које су давале врло скромну, али ипак светлост. Иако су моји сапутници све то већ знали, опет су коментарисали и приговарали, још увек под утиском скоро хотелског смештаја у Ватопеду, мени то заиста није сметало. Био сам захвалан за све што су ми у манастиру пружили.

Након што смо се сместили, време до вечерње службе смо искористили за мало више од пола сата дугу шетњу до манастира Ксиропотам. Стаза је водила дуж три обронка, међусобно раздвојена токовима два потока, оба премоштена љупким каменим мостићима. Добар део стазе је водио кроз шуму па нам ни прилично јако сунце није сметало. Испод једног од мостова нашли смо zgodno место за предах у хладовини и освежење хладом водом из потока. Манастир Ксиропотам (суви поток) се налази на узвисини, 200 метара изнад нивоа мора и луке Дафне. Његова историја је измешана са историјом манастира Свети Павле. Требало би исувише простора да се исприча та, делимично још увек нејасна историја, али у најкраћем. Извесни Павле Ксиропотамски је изгледа у 10. веку прво основао овај манастир, познат и под именом манастир Светог Нићифора, али га је ускоро напустио и на месту данашњег манастира Свети Павле основао други посвећен Светом Ђорђу. Но, изгледа да се за оба манастира користио исти назив – Ксиропотам. Уз све то, још за живота овог Павла у списима се помиње још један Павле као игуман Ксиропотама (изгледа оног првооснованог). Тек касније, почетком 11. века се за први манастир устаљује име Ксиропотам, а за други Свети Павле.

Оно што је за овај манастир необично је да је 1280. године прихватио унију са католицима, када је сам цар Михајло Палеолог присуствовао миси коју су служили монаси. По предању, тада се на манастир сручило камење, монаси су изгинули а цар је једва спасао главу. У питању је вероватно био земљотрес, а манастир је обновио Михајлов син, цар Андроник, док су манастир богато даривали и тада моћни српски краљеви. Почетком 16. века страдао је у пожару, а занимљиво је да је обнову финансирао султан Селим, освајач Египта коме се у сну јавило 40 мученика обећавајући му победу над непријатељем као награду за обнову манастира. Саборна црква манастира је посвећена управо Четрдесеторици мученика Севастијских. Садашњи католикон је подигнут и осликан у другој половини 18. веку уз помоћ владара Влашке, као и трпезарија подигнута крајем истог века.

Данас манастир изгледа врло лепо. Рестауриран је, чист и уредан, окружен баштама и воћњацима, фасаде, како оне спољне тако и оне окренуте порти су окречене или, када су од камена, очишћене од трагова времена. На капији нас је дочекао гостопримац, послужио нас кафом, ратлуком, ципуром и водом, а затим само за нас отворио католикон и изнео нам неколико реликвија, моштију, да их целивамо. Између осталих ту је био крвљу и миром обливен део одежде Светог великомученика Димитрија Солунског, као и комад часног крста пробијен ексером. После краћег разгледања унутрашњости показао нам је и фреску у припрати, на којој су приказани Свети Сава и Свети Симеон, у знак захвалности за оно што су Срби учинили за опстанак манастира. Мени је пажњу привукао необично декорисан угаони део фасаде изнад капије, окречен у небеско плаво, са исликаним белим орнаментима око прозора који су ме асоцирали на Војводину, прецизније Банат, (а можда сугестивно) и румунске куће. Пре повратка уживали смо у свежини и погледу на Дафене, што нам је омогућио сеник изграђен у малом парку испред капије манастира.

Иако се коначно у коме смо ноћили у манастиру Пантелејмон налази ван манастирских зидина, и он се закључавао са заласком сунца. Након обеда имали смо још око сат времена до повечерја и већина нас га је провела у арсени, шетајући, разгледајући или једноставно седећи на каменим доковима и упијајући зраке залазећег сунца. За разлику од градова где је овај део дана врло жив, нарочито у данима великих врућина, овде на Светој Гори се све смири. Већина монаха, па и добар део ходочасника одмах након обеда одлази на одмор и починак, па су у сваком од

манастира у коме сам боравио порта и простор око манастира у то доба скоро пусти, тек понеки монах који следи своје послушање прође журним кораком. То је тренутак када се у некој башти, на некој клупи или као што смо ми сада у пустој арсени, сабирају утисци од протеклог дана, на шта се најчешће надовеже нека случајна мисао, која често покрене нека размишљања - о ко зна чему. Ево, ја се не сећам ни једне конкретне теме која ме је заокупљала у таквим или сличним тренуцима, знам само да је то увек било некако везано за поређење живота тамо и живота овде, шта је смисао живота ових људи овде, а шта је смисао мог живота тамо – да ли је због оног тамо вредно занемарити ово овде и да ли ово овде вреди више од свега оног тамо. Наравно, ни једном нисам дошао ни до каквог смисленог одговора, али сам се увек након тога осећао смирено и задовољно, као да је већ и сама чињеница да сам уопште о томе мислио била довољна да ме опусте и избаци ми бриге из главе. Једно је ипак сигурно, јако је добро с времена на време посетити оваква, или нека слична места, где не само да смо далеко од „свакодневних брига“, већ где владају неки други системи вредности и нека друга стања духа, где се бар на кратко време можемо у потпуности посветити сопственим мислима.

Есфигмен и Хиландар

По традицији, Голубове групе сваки боравак на Светој Гори завршавају у Хиландару. Тако смо се и ми претпоследњег дана боравка бродом упутили ка Јовањици, хиландарској арсени. Иако се Хиландар налази само око километра далеко од источне обале Атоса, његова главна лука је на западној обали, најближа је Уранополију из којег полази већина бродови ка монашкој републици. Постоји и бродска веза из Јерисоса ка манастирима на источној обали, али са само једним поласком дневно. Разлог за то је двострук – Јерисос, најближа лука на источној обали је много удаљенији од Уранополија (а неопходно је и опловити велики рт), а изложеност отвореном и често веома немирном мору чини да ни само испловљавање брода није увек извесно. Манастирски минибус дочекује сваки брод који уплови у Јовањицу и све оне који су се упутили у Хиландар бесплатно превози. Пут по прашњавом и труцкавом друму траје нешто мање од пола сата, а Хиландар у једном тренутку изникне из шуме у долини испод пута. Нажалост ту прву слику Хиландара сада кваре два огромна крана уз источни и западни зид манастира. Морам да признам да је мој први утисак када сам изашао из аутобуса био помало разочаравајући. Очекивао сам да је обнова након пожара много даље одмакла, мислим да скоро половина изгорелог није још ни почела да се поправља, а да је само један мањи део потпуно реновиран. Поред тога, лево од капије постоји читав комплекс келија који се називају Бели или Бугарски конаци које су одавно у рушевном стању. Но, усхићење што се налазим усред простора који сам толико пута видео на фотографијама, и чезнуо да га видим и пријем у гостопримници уз пар реченица размењених на српском, учинили су да сам то заборавио и једноставно занемарио постојање градилишта.

Пут којим минибус долази, неколико стотина метара пре манастира се укључује на пут који од арсане и куле Светог Василија на источној обали води ка Хиландару. Зато сам лепоту алеје чемпреса дуж тог пута открио тек када смо се пешице упутили ка манастиру Есфигмен, ка коме се пут одваја недалеко од пирга краља Милутина. Када сам рекао алеја, само сам желео једном речју да опишем пут са чије је обе стране мноштво чемпреса, некад мање, некада више поређаних у дрворед, а који заједно чине најлепши отворени простор у коме сам се нашао на Светој Гори. Чемпреси или кипариси се могу видети у или уз скоро сваки светогорски манастир, некако као да су њихов обавезан украс. Али ови хиландарски, а два се налазе у центру порте и са крстионицом чине једну од најпрепознатљивијих слика манастира, сигурно су најлепши и најупечатљивији.

** 1676. године Пећка патријаршија је престала са деловањем и њену јурисдикцију је преузела Васељенска патријаршија. У Хиландару је све мање српских а све више бугарских монаха. Конак саграђен у то доба се зато зове и Бугарски конак. Српску већину, укључујући и српског проигумана је повратио краљ Александар Обреновић 1896. Године, отплативши манастирске дугове и давањем позамашаног прилога за нормално функционисање манастира. Хиландарци су се краљу одужили поклонивши му Мирослављево јеванђеље (данас у Народној библиотеци у Београду) и повељу о оснивању манастира, којој се траг изгубио за време Првог светског рата. Копија повеље је сачувана и данас се налази у музеју у Бечу.*

Дуж тог пута налазе се крст и маслина цара Душана (на месту где се срео са монасима при посети манастиру), чесма краља Александра Обреновића (у знак сећања на његову посету 1896. године), као и капела, или боље речено мали олтар, подигнут на месту где су монаси затекли магарца са чудотворном иконом Мајке Божије Тројеручице, највећом светињом манастира Хиландара. Легенда каже да је трећу руку икони даровао Јован Дамаскин у 8. веку, у знак захвалности за исцељење које му је подарила након што се молио пред њом пошто му је дамаски калиф одсекао руку. Када је прешао у Палестину икону је понео са собом, а њу је, или њену копију, у Лаври Светог Саве близу Јерусалима, током посете Палестини, Свети Сава добио на поклон заједно са иконом Богородице Млекопитатељнице. Док је Млекопитатељницу донео на Свету Гору и оставио је у скиту Светог Саве Јерусалимског који је основао (данас се та икона налази у келији са испосницом Светог Саве у Кареји), Тројеручица се налазила у Хиландару и касније је поклоњена цару Душану, који ју је пренео у Студеницу. Из Србије је она на чудесан начин, на магарцу, доспела на Свету Гору. По једној легенди то се десило у 14. веку када је нестао магарац који ју је носио испред војске цара Уроша која је пошла у поход, а по другој тако што су је Турци ставили на магарца и пустили га да слободно иде, а он је икону донео пред Хиландар. Постоји и верзија по којој су је монаси напуштајући од Турака опустошену Студеницу ставили на магарца да се сама снађе, а она се на магарцу обрела испред Хиландара. Тројеручица је затим уз почаст унесена у католикон и постављена у олтарски простор. Сутрадан су је, по отворању цркве, монаси нашли на игумановом месту, па су је опет преместили у олтарски простор. Када су је и следаћег дана поново нашли на игумановом месту, схватили су да Тројеручица жели да буде игуман, што су монаси прихватили, па је највиша титула у Хиландару све до 1997 била проигуман.

На алеју чемпреса настављају се виногради и маслињаци, прво хиландарси па затим есфигменски, скоро до самог мора и манастира Есфигмен. Овај манастир је по свему посебан и различит од свих осталих на Светој Гори. Братство чини бројна заједница најконзервативнијих и најфундаменталнијих монаха – православних Зилота. То је једини манастир који нема раднике, све потребно за живот обезбеђују својим радом монаси, одбија сваку помоћ са стране, нарочито ону коју последњих година упућује Европска унија, немају струју, имају само једну телефонску линију, тешко допремају оно што им је неопходно за живот, мање више стално су у сукобу са осталим манастирима, а како сами кажу, да није помоћи Хиландара око најосновнијих потреба, тешко би опстали. Нисам се удубљивао у суштину тих сукоба, а и да јесам, тешко да бих разумео.

** Од грчког ζηλωτής = ревнитељ, ватрени присташа неке доктрине, религијске или политичке групе, који фанатички раде за ствар којој су одани. У православљу то су монашка братства од стране канонских Православних Цркава препозната као православна фундаменталистичка секта, често прогањана и протеривана. Постоје у свим земљама православне традиције, живе углавном изоловано у посебним мушким или женским манастирима и не мире се, како тврде, са „екуменским уједињењем“ свих Хришћана у једну Цркву, за шта оптужују канонску Православну цркву, сматрајући да је једини спас душе преко Православља. Зато све који не упражњавају православно учење у исконском канонском смислу или покушавају да уносе иновације сматрају за отпаднике (Римокатолике, Протестанте и све Православне који не припадају њиховом покрету).*

Још из далека, на врху есфигменског пирга сазиданог уз море, примећују се три заставе: жута византијска, стара грчка застава и црна застава манастира са крстом и исписаним текстом: **Ορθοδοξία η θάνατος** (Ортодосија и танатос - Православље или смрт). На први поглед врло радикално, али како нам је Србин, монах Сава, припадник братства кога смо срели на манастирској капији објаснио, право значење натписа је: боље умрети него изгубити праву, православно веру - далеко од тога да смрт заслужују сви који нису православни – како многи тумаче тај мото. У не баш кратком разговору са оцем Савом сазнали смо још понеки детаљ и још понеку муку монаха овог манастира, а мени је дубоко у сећању остала урезана његова реченица: „Знате ми, хвала Богу, струју немамо...“. Из тих пар речи јасно је шта је том братству најважније, и хтели не хтели, запитате се и сами – шта је у животу стварно важно? Примљени смо врло лепо, послужени у гостопримници одличним, можда и најбољим ципуром, кафом и хладном водом. Нажалост католикон нисмо видели јер је управо спреман оброк за неке уваженије госте, па није имао ко да га отвори.

Како се манастир налази на самој обали, не изненађују изузетно јаки зидови окренути мору и одбрамбени пирг у његовом склопу. Са таквим положајем манастир је сигурно био честа мета гусара, па је требало обезбедити добру одбрану. Уз сам манастир је и арсана, са снажним лукобранима, заштитом од честих високих таласа са отвореног мора. Изнад арсане је смештена келија са црквицом коју је у 11. веку подигао и у њој једно време живео Антоније Печерски, оснивач Кијевско Печерске Лавре. Уз зидове окренуте копну су богате баште и повртњаци у којима смо у послу видели само монахе.

Повратак у Хиландар је био истим путем, преко кога су се сада пружале дуге сенке чемпреса па је цео приказ био још лепши него у одласку. Хиландар је, обасјан залазећим сунцем, добио дивну златно-жуту боју, која је постала интензивнија како смо му се приближавали и када смо ушли у порту. Како је скоро у потпуности изграђен од камена и црвене цигле, зграде у сенци, посебно у скученом делу порте јужно од цркве, добиле су неки загасити окер-црвени одсјај, обојиле су се тешко описивим нијансама теракоте. Тај део манастира није страдао у пожару и без обзира колико су та здања заиста стара, из њих је избијала вишевековна историја Хиландара. На западу је то трем трпезарије, осликан фрескама и са мозаиком на поду, на југу монашке келије и конаци са оловним куполама два параклиса смештена у њима, на истоку део старијих келије, међу којима је и она у којој је издахнуо Свети Симеон, на северу је јужни зид католиконе из чијег темеља, насупрот гроба Стефана Немење са друге стране зида, избија чудотворна лоза и пружа се ка старом сенику у центру тог простора. Испод конака на истоку је бунар Светог Саве, уз који још стоји стара трлица за лан и конопљу, а уз зид истог конака је наслоњен један стари млински камен. На једној од две парапетне плоче од црвеног камена на бифори спољне припрате приказан је грб њеног ктитора, кнеза Лазара – шлем са бивољим роговима (двоглави орао Немањића приказан је на једној од две такве плоче на бифори на северном зиду). И сам боравак у том простору је узбудљив, а прилика да, бар на кратко, будем и део заједнице која у њему живи је једно од незаборавних и најупечатљивијих искустава са пута по Светој Гори.

Негде сам нашао податак да је саборна црква Хиландара једини манастирски католиком на Светој Гори који се архитектонски није променио од када је подигнут, без иједне значајније интервенције. Да ли је податак тачан не знам, али њему у прилог иде изглед камених степеника и прагова на улазу у католикон, односно између припрате и наоса. Хиљаде, стотине хиљада, можда и милиони корака преко њих стањили су им средишњи део за неколико центиметара. Преко тих степеника и ја сам ушао у цркву коју је саградио краљ Милутин крајем 13. века. И током вечерње службе и током литургије била је препуна, а разлог за то је било присуство припадника једне српске јединице из састава Оружаних снага Босне и Херцеговине, који су са својим духовником били у ходочашћу Хиландару. Зато је било врло тешко ући у наос, па сам само на кратко, након завршене службе имао прилику да га разгледам и видим икону Мајке Божије Тројеручице. Присуство молитвама било је сасвим другачије искуство него у другим манастирима. Дobar део службе сам разумео па сам могао да јој се посветим, нисам имао дилема шта који део службе значи, а сама чињеница да сам у српском манастиру некако ме је чинила опуштенијим и смиренијим. Литургија није била онако очаравајућа као у Ватопеду или Скиту Светог Андрије, али врло добро отпевана, моји сапутници ми рекоше много боље неко ранијих година. Разлог је био можда и то што је у посети манастиру била црквена делегација из Грузије, на челу са једним владиком, који је саслуживао са хиландарским монасима. И боравак у трпезарији је био сасвим другачији, житија светаца читана током обеда сам потпуно разумео и са пажњом их слушао.

Срећна околност да је један од мојих сапутника, иначе адвокат, требао да обави разговор са званичницима Хиландара у вези са жељом његових клијената да део своје имовине завештају манастиру, омогућили су ми да се упознам и поразговарам са Игуманом Свете царске лавре манастира Хиландара, архимандритом Методијем. Разговор је био врло кратак, могло би се рећи сведен на упознавање, али и тих неколико речи је било довољно да је спозна благост и смиреност тог човека. Захваљујући истој тој околности и предусретљивости оца Симеона, омогућено нам је и да посетимо ризницу, односно неколико реновираних просторија у којима је изложен само мали део блага који се чува у манастиру. Већина је још увек у уредно обележеним сандуцима који су расути по многим просторима манастира, чекајући реновирање простора у којима ће бити изложено или адекватно похрањено у правој ризници. Слично је и са многим књигама из манастирске библиотеке. Изложено је тек пар десетина експоната, углавном

икона – оних најстаријих и најлепших. Пажњу свакако привлаче Богородица Одигитрија (Путеводитељица) мозаичка, најатрактивнија и најстарија (12. век) и две много лепше иконе на дрвету, права ремек дела европске уметности 13. века - Богородица Одигитрија и Христос Пантократор. Морам да признам да сам био велики срећник, јер постоје људи који годинама долазе у Хиландар а нису имали прилику да виде ни најмањи део ризнице. И сам отац Симеон је поменути иконе видео тек након неколико година боравка у манастиру.

Вече смо провели на малој дрвеној тераси вишекреветне спаваонице, под бљештавим српом месеца на загасито модром небу, а изнад обриса манастира, у интернационалном друштву ходочасника. Ту су били професор универзитета из Солуна, са својим младим гостом, студентом из Немачке, два православна свештеника из Сирије (један од њих је предавач на теолошком факултету у Солуну, а други му је дошао у посету из сиријске Латакије), као и још неколико ходочасника из Србије (не знајући енглески скоро да нису учествовали у разговору). Теме су прво биле опште – упознавање, искуства за Свете Горе, а наставило се разговорима о православљу у Сирији, актуелној побуни у тој земљи (Сиријци су убеђени да је све то дошло споља) и саветима како да неправославни Немац сутра посети ортодоксни Есфигмен. Дружење су помогли а теме разговора умножили лоза и ципуро из ходочасничких пртљага. Окончало се када се месец већ давно изгубио иза зидина Хиландара.

Другог дана боравка у Хиландару и последњег на Светој Гори одлучио сам да још једном прошетам алејом чемпреса, овог пута ка пиргу Краља Милутина, да се попнем на њега и ако ми време дозволи, одем до арсане и пирга Хрусија са црквом Светог Василија, задужбином Стефана Дечанског. Пре тога сам се испео на пирг Светог Саве, сазидан уз источни зид Хиландара. У пиргу се налази скромни параклис Светог Јована Крститеља са прилично оштећеним, мада још увек сјајним фрескама, како у параклису тако и просторијама и ходницима око њега. Мали олтар са неколико икона плени много више својом љупкошћу него лепотом. До врха куле воде уске и стрме, прво дрвене а касније камене степенице, а пењање је много лакше него што би се то претпоставило посматрајући пирг из порте. Поглед са врха на порту и околину манастира вреднији је од много напорнијег успона. Из скоро птичије перспективе открива се сасвим другачија визура Хиландара, два чемпреса су сада испод посматрача, а призором доминирају оловни и камени кровови католиконе, параклиса, крстионице, звонаре, конака.

На путу ка арсани кратко сам се зауставио поред малог манастирског гробља, са свега неколико гробова, уз црква Благовештења. Као и у свим светогорским манастирима, посмртни остаци монаха се након неколико година ископавају из гробова, кости оперу у вино и уљу а затим одлажу у костурнице. Испод цркве се налази крипта у чијем подруму су положене кости монаха, док се у нишама крипте, дуж свих зидова, чувају њихове лобање послане на скромне дрвене полице. Док је црква закључана, у крипти је увек могуће ући и на најдиректнији начин се суочити са генерацијама хиландараца. Ту је наикако екстремно тихо, помало мрачно и тајанствено, како и доликује таквом месту.

То што сам тешко успео да се одвојим од погледа са пирга Светог Саве, што сам се задржао на гробљу и што сам (опет) уживао у лаганој шетњи кроз хиландарске чемпресе, оставило ми је времена да се само на брзину попнем на пирг краља Милутина, а арсану и Хрусију погледам само издалека, са његовог врха. Како се пирг налази у долини, поглед са њега далеко досеже. Док је унутрашњост, сем степеница, потпуно урушена, видиковац (покривена тераса) на његовом врху је обновљен, постоји неколико клупа и да ми време до поласка није истицало сигурно бих дуже уживао у погледу на винограде и маслињаке под њим. Непосредно уз пирг је, рекао бих, веома млад виноград, чије је ново јарко зелено лишће скретало поглед са нешто удаљенијих маслињака и шумарака и чудесно се слагало са плаветнилом мора у позадини.

По повратку имао сам само толико времена да на брзину у манастирској продавници купим хиландарски тамјан необичног мириса (како дрво тамјана не расте на Светој Гори, претпостављам да је у питању смола четинара помешана са етеричним уљима разних мирисних биљака), потпуно различит од оног који познајем из наших цркава и домова; неколико сувенира и ситница (међу којима и лоров лист, који је сигурно са Свете Горе јер сам га и сам видео, неупоредиво мириснији и крупнији од оног којег купујемо у продавницама). Последње тренутке у Хиландару мени је обележио симпатичан, благ и растом врло низак отац Кирил. Не знам да ли

се растајао од неког свог госта, или је дошао да поздрави ходочаснике који су напуштали манастир, али све нас је насмејан и ведар испратио као најрођеније, уз мноштво лепих речи и жеља и позивом да опет дођемо. Скоро сваког је дирнуо, потапшао по рамену или ухватио за руку. Нас петнеастак се укрцало у плави прашњави минибус и истим путем којим је стигло, кренуло назад ка Јовањици.

Још у аутобусу, онда и у арсени чекајући брод, па и на самом броду био сам мање више ћутљив пребирајући по глави утиске. Што сам се више приближавао Уранополију, било ми је све жалије што напуштам Свету Гору, иако сам се радовао скором сусрету са породицом и ишчекивао неке „благодети“ цивилизације. Моје духовно и ментално стање се у неколико протеклих дана полако мењало и постало у многоме другачије. Био сам много опуштенији, толерантнији, многе су владале углавном позитивне мисли, схватио сам безначајност многих сопствених брига и мука, као да сам се прочистио, као да сам био у бањи за ум и душу. Само неколико дана по повратку установио сам да се враћам на старо, овде не могу да достигнем такво стање. Само понекад када ме опхрву бриге, проблеми и обавезе некако га дозовем из сећања – успорим, промислим, сталоженије реагујем. Зато са нестрпљењем чекам следеће пролеће и поновни одлазак на Свету Гору, да поново прочистим и душу и тело.

Аутор: др Александар Декански